

Las modelowy – od idei do praktycznych rezultatów

Jarosław Bator¹, Przemysław Majewski²

¹Nadleśnictwo Oborniki, ul. Gajowa 1, Dąbrówka Leśna, 64-600 Oborniki

²Koordynator projektu „Bałtycki Krajobraz”

Koncepcja lasu modelowego

Historia lasów modelowych

Koniec lat 90. ubiegłego stulecia to okres szczególnego zainteresowania problemami szeroko rozumianej ochrony środowiska. W 1987 roku tzw. Komisja Brundtlanda opublikowała raport „Nasza wspólna przyszłość” dotyczący przede wszystkim politycznej koncepcji zrównoważonego rozwoju. Następstwem tego dokumentu była debata podjęta w różnych częściach naszego globu nad tym, w jaki sposób praktycznie podejść do gospodarowania dobrami naszej cywilizacji.

W tym samym czasie w Kanadzie nasilał się konflikt wokół sposobu wykorzystania zasobów naturalnych Ameryki Północnej. Warto wspomnieć, że w historii Kanady był to czas dojrzewania demokracji parlamentarnej, a poprzez uchwalenie konstytucji w 1982 roku zerwano ostatnie więzi zależności od parlamentu brytyjskiego. W 1989 roku Fred Pollet, reprezentant kanadyjskiego leśnictwa, wpadł na genialny pomysł. Zaproponował, aby do tej trudnej dyskusji zaprosić wszystkich zainteresowanych, aby przy wspólnym stole zasiedli przedstawiciele leśnictwa, organizacji ekologicznych, władz i ludności lokalnej oraz rdzennej i zastanowili się, w jaki sposób transponować dotychczasowy model zarządzania do proponowanej koncepcji zrównoważonego roz-

woju. Tak zaczęła się historia lasów modelowych. W 10 różnych miejscach Ameryki Północnej powstały formacje składające się z przedstawicieli różnych instytucji i środowisk na rzecz ochrony i zrównoważonego wykorzystania zasobów naturalnych. Szybko okazało się, że pomysł Freda Polleta był trafny i przynosił wymierne efekty w postaci sprawnego zarządzania obszarami leśnymi w sposób akceptowalny przez społeczeństwo. Rzeczywiście, działając wspólnie, osiągnęto daleko idące porozumienie.

W 1992 roku podczas Szczytu Ziemi w Rio premier Kanady po kilku latach doświadczeń z lasami modelowymi zaprosił inne kraje do wykorzystania tej koncepcji przy podejmowaniu wyzwań w zarządzaniu zasobami środowiska zgodnie z założeniami zrównoważonego rozwoju.

Pierwotnie las modelowy miał być poligonem doświadczalnym do sprawdzenia metod zarządzania dużymi obszarami leśnymi. Z upływem czasu przerodził się w platformę współpracy i dialogu do osiągnięcia wyznaczonego celu, jakim jest zarządzanie krajobrazem z uwzględnieniem potrzeb wszystkich interesariuszy. Można by stwierdzić, że bardziej trafne byłoby używanie pojęcia: „krajobraz modelowy”, ale z uwagi na dość silne zakorzenienie „lasu modelowego” na poziomie międzynarodowym, taka zmiana nazewnictwa mogłaby być trudna do zrealizowania. Tym bardziej, że ów model tworzono i testowano właśnie w odniesieniu do konfliktów związanych z lasem.

Filary lasu modelowego

Las modelowy nie jest zatem lasem o „idealnych” cechach drzew go tworzących lub „idealnej” budowie pod względem warstw, gatunków oraz kompozycji itd. Jest natomiast szczególnym modelem zarządzania lasem albo krajobrazem, w którym obiektem zainteresowania są oczywiście zasoby naturalne (las, woda itd.), ale ponadto cała społeczność lokalna, z uwzględnieniem jej oczekiwań i konkretnych uwarunkowań ekonomicznych. Las modelowy formowany jest, by sprostać miejscowym konfliktom interesów albo niezrównoważonym praktykom użytkowania terenu. Działa w oparciu o konkretny plan, który nie jest zbiorem indywidualnych inicjatyw, ale jest zintegrowanym wspólnym zestawem zadań na rzecz właściwego rozwoju określonego obszaru. Można stwierdzić, że istotę funkcjonowania lasu modelowego stanowi udział społeczeństwa w procesie zarządzania, decydujący o sile i możliwościach decyzyjnych społeczności lokalnych.

Każdy las modelowy jest inny. Niemniej jednak jest kilka cech wspólnych, które można uznać za pewne atrybuty (filary) lasu modelowego:

1. Każdy las modelowy ma określone granice przestrzenne i stanowi pewien krajobraz – obszar reprezentujący szerokie spektrum wartości, w tym przyrodniczych, ekonomicznych, społecznych, kulturowych.
2. Każdy las modelowy opiera się na dobrowolnym partnerstwie, a do wspólnej dyskusji zaprasza się reprezentantów wszystkich zainteresowanych danym krajobrazem stron, zwykle tych, którzy do tej pory wspólnie nie pracowali albo nie zgadzali się w pewnych kwestiach. Dialog jest narzędziem do wspólnego planowania (priorytety i cele) i zarządzania określonym obszarem. Partnerzy i ich działania nie naruszają prawa własności i niezależności lokalnych władz samorządowych.
3. Las modelowy jako odpowiedź na ideę zrównoważonego rozwoju zakłada, że wszyscy interesariusze rozumieją i są głęboko zainteresowani dążeniem do osiągnięcia takiego poziomu cywilizacyjnego, w którym „potrzeby obecnego pokolenia mogą być zaspokojone bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na ich zaspokojenie”.
4. Każdy las modelowy opiera się na grupie osób, które istotnie wspierają proces zarządzania w określonym zakresie. Jednocześnie zarządzanie lasem modelowym jest transparentne, reprezentatywne, partycypacyjne i odpowiedzialne.
5. Każdy las modelowy ma strategiczny plan działania. Inicjatywy podejmowane przez las modelowy są zgodne z jego wizją oraz potrzebami stron. Wspólnie stworzony plan pozwala dzielić określo-

ne zadania pomiędzy uczestników zgodnie z ich kompetencjami. Las modelowy promuje wspólną pracę zainteresowanych stron, ułatwia i promuje badania i wdrożenia nowych innowacyjnych idei, procesów, podejść i technologii w zrównoważonym użytkowaniu zasobów naturalnych. Nabyte doświadczenia stanowią istotne wsparcie w postaci wiedzy i informacji dla społeczności lokalnych oraz dla zarządzających.

6. Każdy las modelowy aktywnie uczestniczy w wymianie doświadczeń na poziomie krajowym i międzynarodowym.

Pomysł zarządzania obszarami leśnymi zgodnie z formułą lasu modelowego wykorzystano w wielu krajach świata. W ten sposób rozwinęła się Międzynarodowa Sieć Lasów Modelowych (International Model Forest Network – skrót: IMFN), która obejmuje ponad 100 milionów hektarów lasów, 55 różnych krajobrazów w 24 krajach świata. Dziś IMFN stanowi globalną wspólnotę praktyków zarządzania obszarami leśnymi, w której silny nacisk kładzie się na międzynarodową wymianę doświadczeń. Dobre rozwiązania są przenoszone w inne miejsca, gdyż – jak się okazuje – większość problemów związanych z użytkowaniem zasobów naturalnych ma takie same podłoża i podobne są metody ich rozwiązywania.

Wspominając o atrybutach lasów modelowych, warto przytoczyć główne (wspólne) kierunki działań, jakie są podejmowane przez przedstawicieli różnych „formacji modelowych” na całym świecie:

1. Rozwój i wzmocnienie partnerstwa w regionie poprzez spotkania, warsztaty, szkolenia. Ważne jest utrzymanie zainteresowania i zaangażowania interesujący poprzez budowanie kontaktów wewnątrz zebranej grupy i na zewnątrz z innymi lasami modelowymi, wspólne projekty stanowiące podstawę działania, a także zaangażowanie w szerszy, międzynarodowy dialog i wymianę doświadczeń.
2. Nauka i najlepsze praktyki. Las modelowy koncentruje się bardziej na przeniesieniu wiedzy do praktyki i jej rozpowszechnianiu aniżeli na podejmowaniu nowych badań. Poszukiwanie praktycznych aspektów zdobytej wiedzy, wskaźników, kryteriów dla zrównoważonych działań stanowi wyzwanie dla lasów modelowych. Lasy modelowe zbierają informacje, dokonują przeglądu dostępnych wyników badań oraz interesują się praktycznymi aspektami zarządzania. Zwykle nie są bezpośrednio zaangażowane w zarządzanie gruntami i zasobami, ponieważ nie leży to w ich kompetencjach, a w gestii właścicieli i innych urzędów lub instytucji, ale mogą być pomocne w rozwoju narzędzi wspierających

i rozwijających zarządzanie i proces podejmowania decyzji oraz testowania i demonstrowania nowoczesnych praktyk.

3. Rozwój gospodarczy regionu. Najczęstsze obszary zainteresowania z punktu widzenia ekonomii to rozwój gospodarki leśnej i przemysłu drzewnego, zainteresowanie produktami nieдрzewnymi, ekoturystyką, analizą rynku i innymi możliwościami rozwoju, programem małych kredytów wspierających lokalną przedsiębiorczość.
4. Komunikacja i rozpowszechnianie wiedzy. Lasy modelowe informują społeczeństwo o wspólnej wizji, celach i podejmowanych działaniach. Kształtują świadomość i opinię publiczną. Wspomagają budowanie zdolności społeczności lokalnych do aktywnego uczestnictwa w zrównoważonym rozwoju regionu.

Tematy problemowe podejmowane przez lasy modelowe na całym świecie są różne, choć – jak się okazuje – każdy z nich, w różnym stopniu, może dotyczyć innych miejsc na świecie. Oto kilka przykładów programów i projektów z podaniem lokalizacji:

1. Chile i Kamerun:
 - przeprowadzenie działań promocyjnych podnoszących świadomość społeczną na temat bogactwa przyrodniczego regionu;
 - wzmocnienie strategicznego partnerstwa, znaczenia zasobów naturalnych i potencjału lokalnych organizacji.
2. Kanada:
 - badanie ichtiofauny i gospodarowanie wodami na poziomie zlewni w regionie;
 - projekt renaturalizacji rzek i strumieni;
 - program ochrony dla niedźwiedzi grizzly;
 - aktywizacja ludności tubylczej.
3. Rosja:
 - wzmocnienie kampanii edukacyjnej, informacyjnej i relacji ze społeczeństwem;
 - monitoring jakości wód, dynamika zmian składu gatunkowego i zasobności związana z pozyskaniem drewna i pożarami występującymi w tajdze, społeczne i ekonomiczne czynniki wpływające na gospodarkę leśną;
 - wprowadzenie zrównoważonej gospodarki leśnej do praktyki – analiza problemów i możliwości, rozwój planu pracy dla lasów modelowych.
4. Filipiny:
 - rozwój planu zarządzania dla zlewni rzeki Ulot;
 - rozwój turystyki leśnej na wybranych obszarach lasu modelowego;
 - szkolenia w zakresie postępowania z włókna kokosowymi i torfowiskami.
5. Szwecja:

- ochrona regionów górskich Leien i Kulle poprzez wdrożenie planu ochrony różnorodności biologicznej na poziomie krajobrazu;
- wpływ gospodarki leśnej z okresu przeszłego i obecnej na siedliska łąkowe i różnorodność w rejonie Laxbacken. Rozwój metod odtwarzania starorzeczy.

6. Puerto Rico:

- przygotowanie planu ochrony dla obszarów wrażliwych w regionie Adjuntas – ustanowienie korytarzy ekologicznych łączących ekosystemy leśne w lasach państwowych i prywatnych;
- ochrona różnorodności gatunkowej motyli w regionie.

Zarządzanie krajobrazem

Współczesne zarządzanie krajobrazem nie jest łatwe i z pozoru wszystko jest zintegrowane. Leśnicy zarządzają lasami, melioranci gospodarują wodą, rolnicy gruntami rolnymi, a przyrodnicy terenami chronionymi. Taki podział krajobrazu na sektory gospodarcze sprawdzał się przez bardzo długi okres. Były to jednak czasy, kiedy w krajobrazie funkcjonowało właściwie dwóch użytkowników – rolnicy i leśnicy, każdy z nich dążył do wydajnej gospodarki swoimi zasobami. Inne funkcje krajobrazowe były temu podporządkowane. W tle od święta pojawiali się myśliwi i wędkarze.

Sytuacja zaczęła się szybko zmieniać w ciągu ostatnich 50 lat. W pierwszej kolejności dostrzeżono zanieczyszczenie rzek i powietrza, następnie straty bioróżnorodności, pojawili się też nowi użytkownicy krajobrazu – branża turystyczna i rekreacyjna, a także ci, którzy mieli dość miasta i postanowili przenieść się na wieś. Dla nich walory estetyczne krajobrazu i jego dostępność były najważniejsze. Zrodziło to nowe oczekiwania z zakresu ochrony przyrody i środowiska związane ze wzrostem świadomości obywateli i lepszym przygotowaniem w szkołach i na uniwersytetach. Do tego dołączyła globalizacja, nowe inwestycje infrastrukturalne, poszukiwanie energii odnawialnej i kwestie adaptacji do zmian klimatycznych. Okazało się jednak, że rozwiązania prawne i administracyjne z trudem nadążają za zmianami, a często pozostają daleko w tyle. Problem narastał w wielu krajach, w związku z czym pojawiły się międzynarodowe i europejskie konwencje, strategie i dyrektywy. Międzynarodowe uregulowania są ambitne i idą we właściwym kierunku, spotykają się z dobrym przyjęciem na poziomie krajowym, natomiast

lokalnie często trudno je realizować przy określonej strukturze zarządzania i świadomości obywateli.

Jednym z problemów jest silne poszatkowanie zarządzania krajobrazem między różnymi sektorami i jednostkami administracyjnymi. I tak na przykład w zlewni jednej rzeki operuje wiele podmiotów mających na nią wpływ, które nie tylko nie uzgadniają swoich działań, ale często nawet nie wiedzą, co planują i robią inne sektory. Planowanie przestrzenne powinno w zamierzeniu wypełnić tę lukę, niestety tak się nie dzieje. Zewnętrzna ekspertyza jest droga, plany sztywne, ich zmiana skomplikowana, samorządy przy najlepszych chęciach nie mogą nagle opanować wiedzy ze wszystkich dziedzin potrzebnych dla gospodarowania w krajobrazie jako ekosystemie.

Czy więc jesteśmy skazani na kolejne rozczarowania w związku z chybionymi decyzjami? Wielu uważa, że to nie jest jedyny wariant, tylko trzeba działać i szukać nowych rozwiązań i propozycji na poziomie

konkretnego krajobrazu. Jednym z pomysłów jest współpraca zainteresowanych stron w zarządzaniu krajobrazem i całościowe podejście do różnych aspektów działalności człowieka w krajobrazie.

Niniejsza publikacja jest właśnie jednym z pierwszych przykładów nowego podejścia do problemów krajobrazowych. Została napisana przez grupę aktywnych obywateli, reprezentujących różne branże i interesy, którzy w Puszczy Noteckiej, na obszarze Natura 2000 „Dolina Wełny”, zajęli się problematyką rzek Wełny i Flinty, gromadząc wiedzę i zainteresowane strony dla wieloletniej współpracy przy zarządzaniu basenem tych urokliwych rzek. Działania te zostały wsparte przez projekt Unii Europejskiej „Bałtyckie Krajobrazy” i nowe podejście oparte na formule lasu modelowego. Pierwszy, dobry krok do rozsądnego zarządzania tymi rzekami został zrobiony.